

ΙΣΤΟΡΙΑ.— **Ὁ θάνατος τοῦ Ῥοβέρτου Γισκάρδου. Τὸ Πρακτικὸν τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας Κεφαλληνίας (1264). Τοπογραφικαὶ καὶ κοινωνιολογικαὶ διακριβώσεις, ὑπὸ Διάνας Ἀντωνάκου***. Ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Διον. Α. Ζακνυθηνοῦ.

Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ἀνακοινώσω εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τὰ πορίσματα ἐρευνῶν περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Μεσαιωνικῆς Κεφαλληνίας ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ὁ θάνατος τοῦ Ῥοβέρτου Γισκάρδου. Τὸ Πρακτικὸν τῆς Λατινικῆς Ἐπισκοπῆς Κεφαλληνίας. (1264). Τοπογραφικαὶ καὶ κοινωνιολογικαὶ διακριβώσεις».

Ἡ κυρία Διάννα Ἀντωνάκου εἶναι γνωστὴ ὡς ζωγράφος καὶ συγγραφεὺς δόκιμος. Ἔχει ἐκδώσει σειρὰν βιβλίων, εἰς τὰ ὁποῖα συνδυάζει τὴν τέχνην μὲ τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν: «Κεφαλονιά», «Ἐπτάνησα», «Ἀργολίδα», «Ναύπλιον», «Τὰ Ἑλληνικὰ μοναστήρια: Πελοπόννησος» εἰς τόμους δύο ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Τ. Μαύρου, «Ἀργολίδος περιήγησις», κλπ. Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν καὶ ἄλλα κρατικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ ἰδρύματα ἐβράβευσαν τὰς ἐργασίας της. Ἐνωρίτατα, τῷ 1966, ἡ ἡμετέρα Ἀκαδημία ἀπένειμεν εἰς αὐτὴν ἔπαινον διὰ τὸ βιβλίον της «Ἐπτάνησα», βραβεῖον διὰ τὰ λευκώματα τῆς Ἀργολίδος καὶ τοῦ Ναυπλίου (1971) καὶ τέλος τὸ ἀργυροῦν της μετάλλιον ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐκδόσεως τῶν Ἑλληνικῶν μοναστηρίων (1979). Διὰ τῶν τελευταίων ἐρευνῶν της ἡ κυρία Ἀντωνάκου ἀναδεικνύεται ὀξὺς ἐρευνητὴς τῶν ἱστορικῶν πραγμάτων.

Ὁ θάνατος τοῦ Ῥοβέρτου Γισκάρδου ὑπῆρξε τὸ τραγικὸν ἐπεισόδιον, τὸ ὁποῖον ἐφώτισε τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν τοπογραφίαν τῆς Κεφαλληνίας. Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τὴν δευτέραν ἐκστρατείαν ἐναντίον τοῦ Βυζαντίου ὁ πολὺπλαγκτος οὗτος Νορμανδὸς ἡγεμὼν, ἡγούμενος μεγάλης ναυτικῆς δυνάμεως, ἐπῆλθε κατὰ τῆς Ἑλλάδος (Ὀκτώβριος 1084). Ὁμοῦ μετὰ τῶν υἱῶν του Ῥογήρου καὶ Γουίδωνος κατέλαβε τὸν Αὐλῶνα καὶ τὸ Βουθρωτὸν τῆς Ἠπείρου, ὅπου ἐγένετο ἡ συγκέντρωσις τοῦ στόλου. Κατὰ τὴν φάσιν ταύτην τοῦ πολέμου εἰς τὴν θαλασσίαν περιοχὴν τοῦ Ἰονίου κόλπου ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τοῦ εἰσβολέως ἦτο ἡ παγίωσις τῆς κατακτίσεως τοῦ συμπλέγματος τῶν νήσων μετὰ τῶν ἄκτῶν τῆς δυτικῆς χέρσου Ἑλλάδος, τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἰλλυρίας. Ἐπικειμένου τοῦ χειμῶνος ὁ Νορμανδικὸς στόλος ἀπεσύρθη εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Γλυκέος, ὁ δὲ Γισκάρδος διεχέμασεν εἰς τὴν Βόνδιτζαν (τὴν σημερινὴν Βόνιτσαν τοῦ

* DIANA ANTONACATOU, **La mort de Robert Guiscard. Le «Praktikon» de l'Église latine de Céphalonie (1264). Éclaircissements topographiques et sociologiques.**

Ἀμβρακινοῦ). Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Ῥοβέρτος, «εἰς μονήρην γαλέαν εἰσελθὼν», ἔπλευσε πρὸς τὴν Κεφαλληνίαν, ἐνῶ ὁ υἱὸς του Ῥογήρος, κατελάμβανε τὴν «ἐν αὐτῇ πόλιν», τὴν πρωτεύουσαν δηλονότι τῆς νήσου. Ὁ Ῥοβέρτος Γισκάρδος, ἀσθενήσας ἐκ πλευρίτιδος νόσου, ἀπέθανε παρὰ τὸ Κεφαλληνιακὸν ἀκρωτήριον Ἀθέρας τὴν 17 Ἰουλίου 1085. Ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ περιέγραψε τὰ δραματικὰ ταῦτα γεγονότα¹. Ὡς ἦτο ἐπόμενον, Λατῖνοι ἱστορικοὶ καὶ συγγραφεῖς ἀφηγήθησαν τὰς τραγικὰς συνθήκας τῆς ἀπωλείας τοῦ μεγάλου τούτου πολεμάρχου. Μεταξὺ τούτων τὰ ἔμμετρα *Gesta Roberti Wiscardi* τοῦ Γουλιέλμου τοῦ ἐξ Ἀπουλίας κατέχουν πρωτεύουσαν θέσιν². Τὸ χωρίον τῆς Κομνηνῆς περιέχει στοιχεῖα περὶ τῶν τοπωνυμίων Ἀθέρας, Ἰθάκη, πόλις ἐν Ἰθάκῃ καλουμένη Ἰερουσαλήμ, ἄλλοτε μεγάλη, νῦν δὲ ἡρειπωμένη, ὡσαύτως δὲ καὶ «πόλις» ἀνώνυμος, ἡ ὁποία κατεῖχε θέσιν πρωτεύουσας τῆς νήσου Κεφαλληνίας. Ὁ γεωγραφικὸς προσδιορισμὸς τῶν ὀνομάτων τούτων ἀπὸ μακροῦ ἀψηχόλησε τοὺς ἐρευνητὰς καὶ τὸν ὀμιλοῦντα. Ἄλλοι ἄλλας προέβαλον προτάσεις· ὅλοι, ὡς φαίνεται, ἐπλανήθημεν. Εἰς πρῶτον μελέτην του, τῷ 1929, ὁ ὀμιλῶν προσεπάθησε νὰ διευκρινήσῃ συναφῆ θέματα. Ἀλλὰ περὶ πάντων τούτων θὰ γίνῃ διεξοδικώτερος λόγος κατωτέρω³.

Ἡ Κεφαλληνία εἶχε τὴν ἐξαιρετικὴν τύχην νὰ διατηρήσῃ μοναδικὸν κείμενον, τὸ ὁποῖον περιέχει πλουσιώτατον ὕλικόν διὰ τὴν ἔρευναν τῆς ἐσωτερικῆς ἱστορίας τῆς νήσου: τοῦ κοινωνικοῦ βίου, τῶν οἰκισμῶν, τῆς ὀνοματολογίας τῶν τόπων καὶ τῶν ἀνθρώπων. Θὰ ἡδυνάμεθα ἄνευ ὑπερβολῆς νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι, ἐξαιρουμένων μεγάλων τινῶν ἀστικῶν ἢ μοναστηριακῶν κέντρων, ὅπου τὸ ὀνοματολογικὸν ὕλικόν εἶναι ἀφθονώτερον, τὸ κείμενον τοῦτο εἶναι τὸ πλουσιώτερον καὶ τὸ πληρέστερον. Πρόκειται περὶ τοῦ «Πρακτικοῦ τῆς ὀσιωτάτης ἐπισκοπῆς Κεφαλληνίας», τὸ ὁποῖον ἀπέλυσε ὁ ἀυθέντης Κεφαλληνίας, Ἰακύνθου (Ζακύνθου) καὶ Ἰθάκης «κόντε Ῥεκιάρδος ὁ τοῦ Παλατίου» (ὁ Παλατῖνος κόμης Ῥιχάρδος Α΄ Ὀρσίνης) τὴν 12 Ἰουλίου 1264. Τὸ κτηματολόγιον τοῦτο ἦτο γνωστὸν ἀπὸ τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος. Ἦδη ὁ λόγιος Λατῖνος ἐπίσκοπος Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας Balthasar Maria Remondini ἀναφέρεται εἰς αὐτὸ τῷ 1756 (*De Zacynthi antiquitatibus et fortuna commentarius*,

1. Ἀννης Κομνηνῆς, Ἀλεξιάς, ἔκδ. Bernard Leib, σ', 6, 1 κέ., τόμ. Β', σελ. 55 κέ.

2. *Guillaume de Pouille la Geste de Robert Guiscard*, Édition, traduction, commentaire et introduction par Marguerite Mathieu, Παλέρμον, 1961.

3. Δ. Ἀ. Ζακυθνοῦ, Κεφαλληνίας ἱστορικὰ καὶ τοπωνυμικά, Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τόμ. 6 (1929), σελ. 183 κέ.

Βενετία, 1756, σελ. 237), ηκολούθησαν δὲ ὁ J. A. Buchon (1843), ὁ Ἐρμᾶνος Λούντζης (1856), ὁ Π. Χιώτης (1858), ὁ Κάρολος Hopf (1867) καὶ ὁ Ἰωάννης Ῥωμανὸς (1870). Ἡ πρώτη ἔκδοσις ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει μεταγενεστέρου ἀντιγράφου εἰς τὸν πέμπτον τόμον τῶν *Acta et Diplomata Graeca Medii aevi sacra et profana* τῶν Fr. Miklosich καὶ Ios. Müller (Βιέννη, 1887), σελ. 16 - 67. Πλὴν τοῦ ἡμετέρου πρωτοτύπου διεσώθησαν ἀντίγραφον παλαιὸν χαρτῶνον, τὸ ὁποῖον κατηρτίσθη κατὰ τὸν δέκατον ἑβδόμον αἰῶνα, πάντως πρὸ τοῦ ἔτους 1677, ὡς καὶ «Ἐπιτομὴ» εἰς «ἀπλὴν γλῶσσαν», συνταχθεῖσα κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 1677 κατὰ πρόσταξιν τοῦ ἐπισκόπου Ἰακίνθου Maria Conigli (1675 - 1695) ὑπὸ τοῦ ἱερέως Γεωργίου Μεταξᾶ. Κριτικὴν ἔκδοσιν τῶν δύο κειμένων, τοῦ «Πρακτικοῦ» δηλονότι καὶ τῆς «Ἐπιτομῆς», μετ' εἰσαγωγῆς καὶ πινάκων, παρέσκεύασεν ὁ καθηγητὴς Θεσεὺς Τζαννετάτος: «Τὸ Πρακτικὸν τῆς Λατινικῆς Ἐπισκοπῆς Κεφαλληνίας τοῦ 1264 καὶ ἡ Ἐπιτομὴ αὐτοῦ», Ἀθήναι, 1965⁴.

Τὸ πρωτότυπον ἔχει γραφῆ ἐπὶ περγαμνῆς μήκους 9 μέτρων καὶ 85 περίπου ἑκατοστῶν καὶ πλάτους 0.19 - 0.23. Κατὰ τὸ θῆρος τοῦ 1931 φέρελις νέος ἐξεκίνησε ἀπὸ τὰ ἔνδοξα Παρίσια καὶ ἤλθεν εἰς τὴν Ζάκυνθον ἀναζητῶν τὸ πρωτότυπον τοῦ «Πρακτικοῦ». Μετὰ πολλὰς παρακλήσεις, μυρίας τεχνικὰς δυσχερείας, τῇ βοηθείᾳ τοῦ καθολικοῦ ἱερέως Φίλικος Μαλλία (Felix Mallia) καὶ τοῦ ἀειμνήστου ἱστορικοῦ Λεωνίδου Ζῶη, κατώρθωσε νὰ φωτογραφῆσῃ τὸ ἔγγραφον — ἔργον δυσχερέστατον διὰ τὴν ἐποχὴν. Ὁ ἀειμνηστος διδάσκαλος Κωνσταντῖνος Ἄμαντος προφρόνως παρουσίασε τὴν ἀνακοίνωσιν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν τὴν 17 Νοεμβρίου 1932. Τὸ πλῆρες κείμενον αὐτῆς ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἑλληνικά», τόμ. 5 (1932), σελ. 323 κέ., ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ κτηματολόγιον τῆς Λατινικῆς Ἐπισκοπῆς Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα». Κατὰ τοὺς φοβεροὺς σεισμοὺς τοῦ Αὐγούστου 1953 τὸ ἔγγραφον ὁμοῦ μετ' ἄλλων πολυτίμων ἀρχείων καὶ κειμηλίων ἐγινε παρανάλωμα τοῦ πυρός. Ὁ νέος ἐκεῖνος τοῦ 1931 εἶναι εὐτυχὴς διότι διέσωσε τὴν ἀθηναικὴν μορφὴν ἐνὸς τόσον σημαντικοῦ μνημείου.

Τὸ Πρακτικὸν τοῦ 1264, τὸ ὁποῖον ἀναμφισβητήτως διασφύζει καταστάσεις παλαιότερας, τοὐλάχιστον ἀρχαιότερας τοῦ Μαΐου ἢ Ματθαίου Ὁρσίνου (1194 - 1238), ἴσως δὲ καὶ προγενεστέρως τοῦ περιφήμου Μαργαρίτου, Μαργαρίτου ἢ Μαργ-

4. G. Fedalto, *La Chiesa Latina in Oriente*, τόμ. Β': Hierarchia Latina Orientis, σελ. 73 κέ. N. A. Bees, Ein politisches Treubekenntnis von Benedictus, dem Römisch-Katholischen Bischof von Kefalonia (1228), *Byzantinisch - Neugriechische Jahrbücher*, τόμ. 3 (1922), σελ. 165 κέ.

γαριτόνου, πάππου τοῦ Ματθαίου, κατά τινος Ἑλληνικῆς καταγωγῆς ναυάρχου τοῦ στόλου (Amiratus Fortunati Stoli), ὅστις περὶ τὸ 1185 ἐγένετο κύριος τῶν νήσων. Νεότεραι ἔρευναί ἔφεραν εἰς φῶς νέα ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὴν Λατινικὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κεφαλληνίας καὶ ἔρχονται νὰ συμπληρώσουν τὰς γνώσεις μας. Μνημονεύομεν τὰ ἔγγραφα τῆς Αἰκατερίνης de Valois, αὐτοκρατειρας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ πριγκηπίσσης τοῦ Τάραντος, καὶ τοῦ Ῥοβέρτου, δεσπότη τῆς Ῥωμανίας καὶ πρίγκηπος τῆς Ἀχαΐας καὶ τοῦ Τάραντος, ὑπὲρ τοῦ Νικολάου Ἀτσαγιουόλη (Acciaiuoli) τοῦ ἔτους 1337⁵ ἐνθα ἀκριβῶς γίνεται λόγος περὶ τοῦ κάστρου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τῶν οἰκημάτων αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα περιέχονται εἰς κτηματολόγιον Κεφαλληνίας καὶ εἰς Ἑλληνικὴν γραφήν, προφανῶς τὸ ἡμέτερον Πρακτικόν. Προσέτι καὶ τὰ ἔγγραφα τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 45 κώδικος τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους τῶν ἐτῶν 1412-1664⁶, ὁμοῦ μετ' ἄλλων κειμένων ἀπαρτίζουν τὸν σημαντικὸν φάκελον τῆς Λατινικῆς Ἐπισκοπῆς. Τὰ δύο τελευταῖα συμπληρώματα, πλὴν ἄλλων, κατοχυρῶνουν τὴν «ἱστορικότητα» τοῦ Πρακτικοῦ τοῦ 1264. Εἰς ταῦτα θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προστεθοῦν ὁ φοροδοτικὸς πίναξ τῆς Κεφαλληνίας τοῦ ἔτους 1678, λίαν ἐνδιαφέρον κείμενον⁷, καὶ τὸ νοταριακὸν ἔγγραφον τοῦ 1471 τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἰς τὸ Ῥίφι⁸.

Ἡ κυρία Ἀντωνάκου εἶδε τὸ Πρακτικὸν ὑπὸ τὸ πρῶτον τῆς ζώσης πραγματικότητος. Ζωγράφος, ὄδοιπόρος, λαογράφος, ἔραστής τοῦ φωτός καὶ τοῦ ἀέρος, τῶν τόπων, τῶν ἱστορικῶν ἐρειπίων, τῶν ἀνθρώπων τοῦ μόχθου τῆς γῆς μετετόπισε τὴν ἔρευναν ἀπὸ τὰς χαρτίνας — ἔστω καὶ περγαμνῆς — προὑποθέσεις εἰς τὰς διαστάσεις τοῦ χώρου. Μετὰ πικρίας ἀναφέρει ὅτι «μὲ τὴν κοσμογονικὴ ἀλλαγὴ τοῦ ὑπαιθρίου χώρου» τὰ «τοπωνύμια χάνονται, λησμονοῦνται» καὶ «μαζί τους ἔξαφανίζονται τὰ ἄγραφα βιβλία» τῆς παραδόσεως. «Βρισκόμαστε, λέγει,

5. P. Topping, Estates of Niccolò Acciaiuoli in Cephalonia, *Βυζάντιον*, τόμ. 36 (1966), σελ. 544 κέ. J. Longnon καὶ P. Topping, *Documents sur le régime des terres dans la Principauté de Morée au XIVe siècle*, Παρίσιοι - Χάγη, 1969, σελ. 48 κέ., 258 κέ.

6. Δ. Ἀ. Ζακυθινοῦ - Χρύσας Μαλτέζου, Contributo alla storia dell'Episcopato Latino di Cefalonia e Zante (1412-1664), *Μνημόσυρον Σοφίας Ἀντωνιάδη*, Βενετία, 1974, σελ. 65 κέ.

7. Ν. Γ. Μοσχονᾶ, Φοροδοτικὸς πίνακας τῆς Κεφαλλονιάς τοῦ ἔτους 1678, «*Δελτίον*» τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας, τόμ. 1, Κέρκυρα, 1976, σελ. 85 κέ.

8. Γεορ. Η. Πεντογάλου, Νοταριακὸ ἀντίγραφο καταλόγου τοῦ ΙΕ' αἰῶνα γιὰ δωρητὲς καὶ κτήματα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὸ Ῥίφι τῆς Κεφαλονιάς, «*Κεφαλληνιακὰ Χρονικά*» τόμ. 2, Ἀργοστόλι 1977, σ.σ. 45-59.

ἀκριβῶς στὴν ἀποχαιρετιστήρια ὥρα καὶ ἀντιμετωπίζουμε ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη τῆς διασώσεως τοῦ ὑστάτου τοπωνυμικοῦ ὕλικου, ποὺ ταυτίζεται μὲ τὶς πηγές».

Τὸ πολύτιμον «Πρακτικὸν» τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας Κεφαλληνίας συντάσσεται εἰς δύο μέρη ὑπὸ δύο διαφορετικῶν γραφῶν, ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀμφοτέρωτα προέρχονται ἐξ ἐνὸς παλαιότερου κειμένου, τὸ ὁποῖον δὲν διεσώθη. Αὐτὸς ὁ ὅρος «Πρακτικὸν» εἶναι δοκιμώτατον στοιχεῖον τῆς ἐπισήμου Βυζαντινῆς Γραμματείας. Διὰ τινὰς ἐξ ἡμῶν ἢ ὅλη σύνθεσις τοῦ ἐγγράφου παρουσίαζε «διπλωματικὴν ἀνωμαλίαν». Εἰς τὴν πραγματικότητά ἢ διάρθρωσις τοῦ κειμένου ἀκολουθεῖ συγκεκριμένην καὶ ὀργανικὴν τάξιν. Τὰ κτήματα τῆς Λατινικῆς Ἐπισκοπῆς ἀναγράφονται ὡς ἐξῆς : α') κατὰ τὸ εἶδος τῶν κτημάτων : ἀμπέλια ἢ χωράφια· β') ἱεραρχικῶς κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν : πρῶτα τὰ κτήματα τῆς Ἐπισκοπῆς, ἀκολουθῶν δὲ τῶν μονῶν κατὰ δύναμιν περιουσιακῆν· γ') κατὰ περιοχάς, ὅπου ἔχουν τὴν ἔδραν τῶν ἢ τὸ κέντρον τῶν αἰ ἐκκλησιαστικῶν αὐτῶν ἀρχαί. Εἰς τὴν γεωγραφικὴν ἀναγραφὴν τῶν κτημάτων ὁ συντάκτης τοῦ Πρακτικοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐκπονήσας τὴν «Ἐπιτομὴν» τοῦ 1677, ὠρμῶντο ἐκ τῆς νοτιωτέρας Ἡλικῆς καὶ κατηυθύνοντο πρὸς βορρᾶν, ἀκολουθῶν δὲ ἐτρέποντο πρὸς τὴν Θηνέαν, τὴν Πύλαρον, τὴν Ἐρισσον καὶ τὴν Σάμην. Οὕτως ἔχομεν τὴν σπονδυλικὴν στήλην τοῦ Πρακτικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀρχαιοτάτην τοπογραφικὴν καὶ διοικητικὴν διάταξιν. Αὕτη ἀκολουθεῖται καὶ εἰς μεταγενεστέρως καταγραφάς, ὡς ἢ τοῦ φορολογικοῦ πίνακος τῶν Βενετῶν τοῦ 1678. Τὰ παρατηρήματα ταῦτα ἐπιτρέπουν νὰ συναγάγωμεν χρήσιμα στοιχεῖα περὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τῶν κατοίκων. Ἄλλ' εἰς τὴν παροῦσαν φάσιν τῆς ἐρεῦνης μόνον τὰ ποσοτικὰ δεδομένα θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν.

Ἡ συγγραφεὺς προσεπάθησε νὰ ἐντοπίσῃ τὸ πλουσιώτατον τοπωνυμικὸν καὶ ὀνοματολογικὸν ὕλικόν. Ἐν τῷ συνόλῳ ἢ παλαιὰ ὀνοματολογία διετηρήθη μέχρι σήμερον ὄχι μόνον εἰς τοὺς μεγάλους οἰκισμούς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ὀνόματα τῶν ἀσημοτέρων τοποθεσιῶν. Ὁ χάρτης, τὸν ὁποῖον κατήρτισεν, εἶναι αὐτόχρημα ἀποκαλυπτικός⁹. Εἰκονίζει τὴν ἀναμφισβήτητον πυκνότητα τῶν οἰκισμῶν καὶ τῶν τοπωνυμίων εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας τῆς νήσου. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ λοιπὰ κείμενα, εἰς τὸ κτηματολόγιον τοῦ Νικολάου Acciaiuoli καὶ

9. Ὡς εἶναι εὐνόητον, ὁ χάρτης οὗτος εἶναι προσχέδιον, ἀναγράφεται δὲ εἰς αὐτὸν μικρὸν κατ' ἀναλογίαν τμήμα τοῦ ὕλικου τῶν διατηρουμένων ὀνομασιῶν. Σημειώομεν ἐνταῦθα παροράματα τινὰ τοῦ χάρτου : Δ Βιτρῶν : γράφε Δ Βριτῶν || Δ Βόλικες : γράφε Δ Βόβικες || Ο Ἄγ. Ἡλία : Δ Ἄγ. Ἡλία || Δ Καμιναρᾶτα : γράφε Ο Καμιναρᾶτα || Ο Λουκερᾶτο : γράφε Ο Λουκερᾶτα || Κουβαλᾶτα : γράφε Ο Κουβαλᾶτα || Δ Ματζαβινᾶτα : γράφε Ο Ματζαβινᾶτα.

τοῦ κώδικος 45 τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους, περὶ τῶν ὁποίων ἔγινε λόγος ἀνωτέρω. Εἰς τὴν Παλικὴν ἐντοπίζονται τὰ πολυάριθμα καὶ τὰ μεγαλύτερα συνολικῶς εἰς ἕκτασιν κτήματα, ἧτοι 916,5 μοδίων ὁμοῦ μετὰ τῆς Θηνέας (83), εἰς σύνολον 2136 τῆς ὅλης Κεφαλληνίας, σχεδὸν τὸ ἥμισυ. Ἀντιστοίχως ἡ ἀναγραφή τῆς Παλικῆς καταλαμβάνει τὸ ἥμισυ τῶν στίχων τοῦ ὄλου Πρακτικοῦ, ἧτοι 526 ἐπὶ 1045. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι τυχαῖον. Ἡ πυκνότης αὕτη τοῦ ὀνοματολογικοῦ ὑλικοῦ εἶναι ἰδιαίτερος ἐνδεικτικὴ. Θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι παρέχει τὴν κλειδα μιᾶς ἀναθεωρήσεως τοῦ ὄλου θέματος. Ἀλλὰ εἶναι ὥρα νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Ῥοβέρτου Γισκάρδου καὶ εἰς τὸ χωρίον τῆς Ἄννης τῆς Κομνηνῆς.

Ὑπεθυμίζομεν ὅτι ἡ πορφυρογέννητος ἱστορικός, περιγράφουσα τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ Ῥοβέρτου, ἀναφέρει συγκεκριμένα ὀνόματα τόπων, τῶν ὁποίων ἡ διακρίβωσις ἐδημιούργησε προβλήματα εἰς τοὺς ἐρευνητάς: Ἄθέρρα, Ἰθάκη, Ἀγία Ἱερουσαλήμ, ἀώνυμος πόλις, δηλουμένη ἀπλῶς ὡς «ἐν αὐτῇ» (τῇ νήσῳ) «πόλις», προφανῶς ἡ διοικητικὴ καὶ στρατιωτικὴ πρωτεύουσα, εἰς τὴν ὁποίαν μετὰ πάσης πιθανότητος, ἂν μὴ μετὰ βεβαιότητος, πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τὴν ἔδραν τῆς ἐπισκοπῆς. Ξενίζει τὸν ἀναγνώστην ἡ παρουσία τοῦ Γισκάρδου εἰς τὸν Ἄθέρρα, ἀκρωτήριο τῆς δυτικωτάτης ταύτης ἑσχατιᾶς, ὅπου καὶ μέχρι σήμερον τὸ ὁμώνυμον χωρίον. Ποῖοι λόγοι ἠνάγκασαν τὸν Νορμανδὸν ἡγέτην νὰ παρεκκλινή τῆς εὐθείας ὁδοῦ καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν ἄνδρον ἐκεῖνον κόλπον; Ὁρμώμενος ἀπὸ τὴν Βόνιτσαν, θὰ ἠδύνατο νὰ πλεύσῃ κατ' εὐθειαν εἰς τὸν νοτιοανατολικὸν ὄγκον τῆς Κεφαλληνίας, ὅπου ἤδη ὑπετίθετο ὅτι ἔδρων τὰ στρατεύματα τοῦ υἱοῦ του. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ τολμηρὸς ἐκεῖνος εἰσβολεύς, ὁ τραχὺς Νορμανδός, μὴ φέρων «τὴν τοῦ πυρετοῦ φλόγωσιν», ἀνεζήτει ὀλίγον «ὔδωρ ψυχρόν». Ἀντὶ τῆς μεγάλης Μεσογειακῆς δυνάμεως, τὴν ὁποίαν ὠνειρεύετο, ἤρκεϊτο εἰς ὀλίγον ὔδωρ! Παρατυχῶν τις ἐκ τῶν ἐγγχωρίων εἶπεν: «ὄρατε ταυτηνὴ τὴν νῆσον Ἰθάκην. Ἐν αὐτῇ πόλις μεγάλη πρόνῃ φκοδόμηται Ἱερουσαλήμ καλουμένη, καὶ ἐν τῷ χρόνῳ ἠρείπεται· ἐν αὐτῇ πηγὴ ἦν πότιμον ἐς αἰεὶ καὶ ψυχρὸν ὔδωρ ἀναδιδούσα». Αἱ προρρήσεις καὶ οἱ οἰωνοὶ ἦσαν ἀπαίσιοι: «μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἄθέρρος ἅπαντα μέλλεις ὑποτάξαι· ἐκεῖθεν δὲ εἰς Ἱερουσαλήμ ἀπερχόμενος τῷ χρεῶν λειτουργήσεις». Μετὰ ἕξ ἡμέρας ὁ Νορμανδὸς ἀπέθνησκεν: «καταλαμβάνει δὲ τοῦτον τὰ ἑσχάτα πνέοντα ἡ γυνὴ αὐτοῦ Γαῖτα καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ κλαίοντα ἐπ' αὐτῷ»⁹.

9. Ἄννα Κομνηνὴ, ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. Β', σελ. 55 κέ. Αἱ Λατινικαὶ πηγαὶ παρὰ Marguerite Mathieu, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 248 κέ., 334 κέ. Ἐκ τῶν πηγῶν δὲν προκύπτει ἀναμφισβητήτως ὅτι ἕτερος τῶν υἱῶν τοῦ Γισκάρδου, ὁ Γουῖδων, εὗρισκετο εἰς τὴν Κεφαλληνίαν.

Ματαίως ή «πόλις» τής νήσου κατά την Κομνηνήν, ματαίως τὸ «κάστρον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου» τοῦ Πρακτικοῦ ἀναζητοῦνται ἐκεῖ ὅπου ὑφοῦται τὸ κάστρον τής Κραναίας, τὸ ὁποῖον θὰ διαδραματίση βραδύτερον σπουδαῖον ὄλον εἰς τοὺς ὑστέρους χρόνους τής Φραγκοκρατίας καὶ κατὰ τὴν Βενετοκρατίαν. Συστηματικὴ τοπογραφικὴ καὶ ὀνοματολογικὴ ἔρευνα ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἔδρα τής Λατινικῆς καὶ ἐνωρίτερον τής Ἑλληνικῆς Ἐπισκοπῆς, πιθανώτατα δὲ καὶ ἡ ἔδρα τοῦ «στρατηγοῦ Κεφαλληνίας» ἔκειντο εἰς τὴν βορείαν καὶ δυτικὴν πλευρὰν τής ἐπαρχίας Παλικῆς, ὅπου ὑπάρχει τὸ κάστρον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καί, εἰς τὰ ἀνατολικά παράλια, τὸ Παλαιόκαστρον (Πάλη). Τὸ κάστρον τοῦτο εὗρισκετο εἰς τὴν περιοχὴν τής Ἀνωγῆς εἰς τὰ χωρία Δεματωρὰ καὶ Ἁγία Θέκλη. Ῥητῶς ὁ Κεφαλλὴν ἱερεὺς Γεώργιος Μεταξᾶς, αὐτόπτης καὶ ἄριστος γνώστης τῶν πραγμάτων, μαρτυρεῖ τῷ 1677 τοῦ λόγου τὸ ἀσφαλές. Ἡ λεπτομερεστέρα ἀναγνώρισις τῶν τόπων πιστοποιεῖται ὑπὸ τής ζώσης παραδόσεως ἀνὰ πᾶν βῆμα. Ἀντιστοίχως τὸ «Πρακτικὸν» ἀγνοεῖ παντάπασιν τὸ τοπωνύμιον «Ἁγιος Γεώργιος» τής Λιβαθοῦς, ἐνῶ ὁμητῶς μνημονεύει τὰ περὶ τὸ ὕψωμα σφζόμενα καὶ σήμερον ὀνόματα.

Ἡ κυρία Διάνα Ἀντωνάκου κατηύθυνε τὴν ἔρευναν πρὸς τὴν ὀρθὴν ὁδόν. Ἐν μόνον κάστρον φερώνυμον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἀναφέρεται εἰς τὸ Πρακτικὸν τοῦ 1264 καὶ τοῦτο εἶναι ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας τὸ τής Παλικῆς. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως τὸ γεγονὸς ὅτι ὀλόκληρος ἡ ὀρεινὴ σπονδυλικὴ στήλη ἀπὸ τοῦ χωρίου Χανδάτων μέχρι τής Ἐξωγῆς ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν ἐντοπίων «Ἁγιος Γεώργιος». Περαιτέρω ἠρευνήθησαν μετὰ προσοχῆς τὰ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα τής περιοχῆς. Ἦδη τῷ 1951 ὁ συνάδελφος Σπυρίδων Μαρινᾶτος ἀπέκαλυψεν ἀρχαίους τάφους εἰς αὐτὸν τὸν αὐχένα τοῦ κάστρου. Ἐξ ἄλλου τὰ ὕλικά, διὰ τῶν ὁποίων ἀνηργέθη ὁ ναὸς τής Θεοτόκου, τής μητροπόλεως δηλονότι τής παλαιᾶς ἐπισκοπῆς, προέρχονται ἐξ ἀρχαιοτέρου κτίσματος καὶ τὰ ἐνδιάμεσα κεραμεϊκὰ τής τοιχοποιίας εἶναι Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Διότι τῷ 1981 τῇ αἰτήσει τής κυρίας Ἀντωνάκου ἡ Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων διὰ τής ἐφόρου κυρίας Γεωργοπούλου καὶ τής ἐπιμελητρίας Αἰκατερίνης Δελαπόρτα διενήργησεν αὐτοψίαν, ἐκ τής ὁποίας ἐπιβεβαιοῦται ἡ ταύτισις τοῦ χώρου μετὰ τῶν στοιχείων τοῦ Πρακτικοῦ. Ἡ αὐτὴ ὕπηρεσία ἀνεκάλυψε μεγάλην Βασιλικὴν (ὕψους 1·2 μέτρων, διαστάσεων 8×16 μέτρων) μὲ ὕλικὸν τοιχοποιίας ἐξ ἀρχαιοτέρου κτηρίου. Οἱ περιόικοι ὀνομάζουν τὴν Βασιλικὴν Παναγίαν Πλατυτέραν, ὡς φέρεται καὶ εἰς τὸ Πρακτικόν. Εὗρισκόμεθα ἐνώπιον ἐνὸς χώρου, τοῦ ὁποίου ἡ ἱστορία παρακολουθεῖται ἀπὸ τής ἀπωτάτης Ἀρχαιότητος μέχρι τής ἐποχῆς τής Βασιλικῆς καὶ ἀπὸ ταύτης μέχρι τῶν χρόνων τής Βυζαντινῆς ἀκμῆς, τής Φραγκοκρατίας καὶ τής Βενετοκρατίας. Περαιτέρω ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι θὰ ὀψουν νέον φῶς εἰς τὴν ἐσχατιὰν ταύτην τής Ἑλληνικῆς γῆς.

Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐδόθη ἀπόκρισις εἰς τὸ περὶ τῆς Κεφαλληνιακῆς πόλεως ἐρώτημα, τὸ ὁποῖον προβάλλει τὸ χωρίον τῆς Ἄννης τῆς Κομνηνῆς. Δεχόμενοι ὅτι πρωτεύουσα τῆς νήσου δὲν ἦτο τὸ σημερινὸν φρούριον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Λιβαθοῦς, ἀντιμετωπίζομεν εὐχερέστερον τὸ πρόβλημα τῆς θρυλικῆς πόλεως τῆς Ἰθάκης, Ἱερουσαλήμ, ἄλλοτε ἀνθούσης καὶ νῦν — 1085 — ἠρειπωμένης. Ἡ ἀσμένως ἀρχαίζουσα ἱστορικός, λάτρης τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν, μεταφέρει τὴν πόλιν εἰς τὴν μικρὰν νῆσον. Ὅμως δὲν ἐσφαλῆ ἀπολύτως ἡ Κομνηνῆ. Ἡ ζῶσα παράδοσις διέσωσε πλησίον τοῦ χωρίου Χαλικερῆ τῆς Ἐρίσσου τὸ ὄνομα μικροῦ λιμένος τῆς Ἁγίας Ῥουσαλῆς ἢ Ἱερουσαλήμ, ὅπου καὶ ὁμώνυμος ναῖσκος. Ὡς καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1085, ὑπῆρχεν ἐκεῖ πηγὴ ψυχροῦ ὕδατος, ἐκ τῆς ὁποίας μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὑδρεύοντο οἱ κάτοικοι τοῦ Ἀθέρος. Μὲ τοὺς σεισοὺς τοῦ 1953 ἡ πηγὴ μετετοπίσθη. Κατὰ τινὰς προσφάτους πληροφορίας Γερμανοὶ ἐπιστήμονες διεπίστωσαν ὅτι εἰς τὴν ἀνυδρον Ἐρίσσον ἢ Ἁγία Ῥουσαλὴ εἶναι ἡ μόνη σημαντικὴ παροχὴ ὕδατος¹⁰. Τὸ τοπωνύμιον Ἁγία Ἱερουσαλήμ ἀναφέρεται καὶ ἀλλαχοῦ τῆς νήσου εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Ὀμαλῶν ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς συντάξεως τοῦ ἡμετέρου Πρακτικοῦ: «πλησίον τοῦ Περιβολισιάνου τὸ σύνεγγυς χωραφίου τῆς Ἁγίας Ἱερουσαλήμ (Π 718/719, Ἐπιτομὴ 26^v). Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ὑπῆρχε μονὴ τῆς Ἁγ. Ἱερουσαλήμ, τὴν ὁποίαν διεδέχθη ἡ μονὴ Νέας Ἱερουσαλήμ ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Γερασίμου Νοταρᾶ ἀπὸ τοῦ 1561, ὀνομασθεῖσα «τοῦ Ἁγίου Γερασίμου» ἀπὸ τοῦ 1728. Εἰς τὰ «Capitoli della Cefalonia» τοῦ 1585 περιλαμβάνεται αἴτησις τῶν ἀπεσταλμένων τῆς νήσου ἀφορῶσα εἰς τὴν μονὴν τῆς Παρθένου Μαρίας, τῆς Santa Maria di Hierusalem. Τὴν 20 Ἰουλίου τοῦ ἔτους τούτου ἡ Βενετικὴ κυβέρνησις ἀπεδέχθη τινὰ τῶν αἰτημάτων¹¹. Τὸ μοναστήριον τοῦτο ὑπαινίσσεται, ὡς φαίνεται, ὁ Γάλλος προσκυνητὴς τοῦ Ἁγίου Τάφου Denis Possot τῷ 1532 λέγων: «en la dicte isle il y a ung monastere Grec nommè Santa Maria»¹².

Ὁ περιηγούμενος τὴν περιοχὴν τοῦ ἀποκατασταθέντος Βυζαντινοῦ κέντρου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Ἀνωγῆς δικαιούται νὰ ἐρωτηθῆ διατί ἡ ἐσχάτη αὕτη

10. Ἀ ν τ ω ν ῖ ο υ Μ η λ ι α ρ ᾶ κ η, *Γεωγραφία πολιτικὴ νέα καὶ ἀρχαία τοῦ Νομοῦ Κεφαλληνίας*, Ἀθῆναι, 1890, σελ. 169 κέ.

11. Κ. Ν. Σ ἄ θ α, Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας. *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au Moyen âge*, τόμ. Ε', Παρίσιοι, 1883, σελ. 215 κέ. Δ. Ἀ. Ζ α κ υ θ η ν ο ῦ, *Κεφαλληνίας Ἱστορικά καὶ Τοπωνυμικά*, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 184 κέ., 197 κέ. Ἡ λ ῖ α Α. Τ σ ι τ σ ἔ λ η, *Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα*, τόμ. Β', Ἀθῆναι, 1960, σελ. 250 κέ.

12. *Le voyage de la Terre Sainte composé par maître Denis Possot et achevé par messire Charles Philippe*, publié et annoté par Ch. Schefer, Παρίσιοι, 1890, σελ. 118.

ἄκρα τῆς Κεφαλληνίας, μία τῶν ἐσχατιῶν τῆς Ἑλλάδος, ἐπελέγη ὡς ἐκκλησιαστικὸν καὶ πολιτικὸν κέντρον τοῦ «θέματος Κεφαλληνίας», ἤτοι τῆς στρατιωτικῆς καὶ διοικητικῆς μονάδος, ἣ ὁποία περιελάμβανε, πλὴν τῆς νήσου ταύτης, τὴν Κέρκυραν, τὴν Ζάκυνθον, τὴν Ἰθάκην, τὴν Λευκάδα καὶ ἄλλα τινὰ νησίδια. Αἱ πρόσφατοι ἀρχαιολογικαὶ ἐπισημάνσεις, ἰδίᾳ ἡ ἀποκάλυψις τῆς μνημονευθείσης Βασιλικῆς, διευρύνουν τὴν ἀκτῖνα τῶν νέων προβλημάτων. Ἐν ἀναμονῇ κρεισσόνων στοιχείων περιοριζόμεθα εἰς τὴν χρονικὴν περίοδον, ἣ ὁποία δὲν εἶναι παλαιότερα τοῦ ἔτους 809, ὅτε διὰ πρῶτην φορὰν μαρτυρεῖται ἡ ὕπαρξις τοῦ θέματος Κεφαλληνίας. Ἡ πρῶτος ἐμφάνισις τῆς στρατιωτικῆς ταύτης μονάδος, ἣ ἐπ'ἀνδρωσις αὐτῆς δι' ἐμπειροπολέμων ναυτικῶν δυνάμεων, μεταξὺ δὲ τούτων τῶν «πλευστικωτέρων» Μαρδαϊτῶν τοῦ Λιβάνου, δηλοῦν ὅτι τὸ θέμα Κεφαλληνίας ἀναφαίνεται εἰς μίαν κρισιμωτάτην στιγμήν τοῦ κατὰ θάλασσαν ἀγῶνος. Διὰ τὸν ἐρευνητὴν τῆς ἱστορικῆς ταύτης περιόδου ἡ διάγνωσις δὲν εἶναι δυσχερής. Ἄραβες τῆς βορείου Ἀφρικῆς καὶ μετ' ὀλίγον τῆς Κρήτης ἀπειλοῦν τὴν Βυζαντινὴν θαλασσοκρατορίαν, θέτουν ἐν κινδύνῳ τὰς κτήσεις τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας· ὁ Κάρολος ὁ Μέγας καὶ οἱ ἄμμεσοι διάδοχοί του κινοῦνται πρὸς νότον καὶ πρὸς ἀνατολὰς ἀντιποιοῦμενοι τὴν Αὐτοκρατορίαν· θρασεῖς Σλάβοι πειραταὶ τῆς Ἀδριατικῆς μολύβουν τὰς θαλάσσας¹³.

Ἐπὶ τὰς γενικωτέρας ταύτας συνθήκας αἱ νῆσοι τοῦ Ἰονίου Πελάγους εὐρίσκονται εἰς τὸ κέντρον τῆς αὐτοκρατορικῆς δραστηριότητος. Ἡ ἄλυσις τῶν νήσων προστατεύει τὰ πλευρὰ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ διευκολύνει τὰς πρὸς δυσμὰς κινήσεις τῶν αὐτοκρατορικῶν στόλων. Οὕτως αἱ θαλάσσιαι ὁδοί, τὸ Σικελικὸν Πέλαγος, τὸ νότιον Ἀδριατικόν, τὸ Ἰόνιον, ὁλόκληρον τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς Μεσογείου τελοῦν ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν Βυζαντινῶν. Αἱ πρὸς τὴν Ἑσπερίαν πλευραὶ τῶν Ἰονίων νήσων δέχονται τὰς πρῶτας κρούσεις. Μέχρι τῶν χρόνων τῶν Κομνηνῶν ἀποτελοῦν τὰ προκεχωρημένα σημεῖα τῆς ἀντιστάσεως. Ἀναμφισβητήτως τὰ διαφέροντα ταῦτα τῆς ἀμύνης συντελοῦν εἰς τὰς μετακινήσεις τῶν στρατευμάτων, εἰς τὴν συγκέντρωσιν τῆς διοικήσεως καὶ ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν οἰκισμῶν. Θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν ταύτην τὴν γνώμην, ὅτι ἡ πυκνότης τῶν τοπωνυμίων καὶ ἡ δυσανάλογος αὔξησις τῆς παραγωγῆς ὀφείλονται καὶ εἰς ταῦτα τὰ αἷτια. Ἀντιθέτως αἱ νότιαι καὶ νοτιοανατολικαὶ πλευραὶ τῆς νήσου ὑπολείπονται. Ὁ πρὸς ἀνατολὰς Ἰόνιος κόλπος εἶναι θάλασσα κλειστὴ καὶ ἐλεγχομένη.

13. Δ. Ἄ. Ζακυθηνοῦ, Le thème de Céphalonie et la défense de l'Occident, *Byzance: État - Société - Économie*, Variorum Reprints, Λονδίνον, 1973, VIII, σελ. 303 κέ.

Ὡς πάντοτε συμβαίνει, αἱ οἰκιστικαὶ καὶ δημογραφικαὶ καταστάσεις ἐπιβιοῦν ἐπὶ μακρὸν τῶν αἰτίων, τὰ ὁποῖα προεκάλεσαν αὐτάς. Τὸ παλαιὸν κάστρον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Παλικῆς θὰ συνεχίσῃ τὴν ἡλατιωμένην δραστηριότητά του. Ἐπαυσε πλέον νὰ φρουρῇ τὴν Σικελίαν, τὴν Βυζαντινὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα. Οἱ ξένοι δυνάσται, ἡ ξένη ἐκκλησία καὶ τὰ μεγάλα διαφέροντά της θὰ ἀποτελοῦν τὸ κύριον οἰκονομικὸν ἀντικείμενον κατακτητῶν καὶ κατακτωμένων. Μετὰ τὴν παρακμὴν τοῦ Δεσποτάτου τῆς Πελοποννήσου ὁ κλειστὸς Ἴόνιος κόλπος ἀνοίγεται εἰς τὰς μεγάλας ναυτικὰς δυνάμεις, εἰς τὴν Βενετιάν καὶ τὴν Γένουαν, καὶ εἰς τὰς κατακερματισθείσας Ἑλληνολατινικὰς ἡγεμονίας. Αἱ ἀκταὶ τῆς νοτίας καὶ ἀνατολικῆς Κεφαλληνίας ἀνοίγονται εἰς τὰς κινήσεις τῶν Λατίνων. Τὸ φρούριον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Κραναίας - Λιβαθοῦς ὑποκαθιστᾷ τὸ τοῦ Πρακτικοῦ τῆς Παλικῆς. Ἡ ὁμωνυμία τῶν δύο κάστρον δυσχεραίνει τὴν διάκρισιν τῶν ἀντιπάλων. Ἐπεσημάναμεν παλαιότερον δύο χαρακτηριστικὰ χωρία, τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσουν ὡς κριτήρια διαφοροποιήσεως. Τὸ ἐν ἐλήφθη ἐκ τῶν *Chroniques* τοῦ Γάλλου ἱστορικοῦ Jean Froissart (1333 - περὶ τὸ 1401) καὶ ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐπαναπατρισμὸν τῶν Γάλλων εὐγενῶν, οἱ ὁποῖοι ἠγματοπίσθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὴν μάχην τῆς Νικοπόλεως (1396). Τὸ ἐπόμενον ἔτος, πλείοντες διὰ τῆς Μυτιλήνης, τῆς Μεθώνης, τῆς Γλαρέντζας καὶ τῆς Ζακύνθου, ἔφθασαν εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, ὅπου ἔγιναν δεκτοὶ ὑπὸ τῶν δεσποινῶν καὶ δεσποινίδων τῆς νήσου¹⁴. Τὸ δεύτερον κείμενον ἔχει μεγαλυτέραν ἀποδεικτικὴν ἀξίαν. Πρόκειται περὶ ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου τοῦ Η΄ πρὸς τὴν Βενετικὴν Πολιτείαν (22 Ἰανουαρίου 1494), ὅπου μνημονεύεται ἡ νῆσος Ἁγιος Γεώργιος πλησίον τῆς νήσου τῆς ὀνομαζομένης Ζακύνθου (*L'isle Saint Georges, près l'isle nommée la Jassinte*). Πρόκειται πιθανώτατα περὶ αὐτῆς τῆς Κεφαλληνίας καὶ μάλιστα περὶ τῶν πρὸς τὴν Ζάκυνθον κειμένων περιοχῶν αὐτῆς¹⁵. Εἶναι λίαν πιθανὸν ὅτι ἢ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1357 ἐπέμβασις τοῦ Λεονάρδου Α΄ τοῦ Τόκκου εἰς τὰ πράγματα

14. Δ. Ἀ. Ζακυθηνοῦ, Ἡ Κεφαλλονία κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΔ΄ αἰῶνα, *Νέα Ἐστία*, τόμ. 5 (Ἰανουάριος - Ἰούνιος 1929), σελ. 144 κέ. Ν. Φωκᾶ - Κοσμετάτου, *Τὸ κάστρο Ἁγίου Γεωργίου Κεφαλληνίας. Ἡ Παλαιὰ πρωτεύουσα τῆς Νήσου*, Ἀθῆναι, 1966, σελ. 15 κέ.

15. Δ. Ἀ. Ζακυθηνοῦ, *Éclaircissements géographiques sur une lettre de Charles VIII, Terre Air Mer. La Géographie*, τόμ. 59 (1933), σελ. 315 κέ. Ἐκ Γενουατικοῦ ἐγγράφου ἀναφερομένου εἰς τὴν ἐστρατείαν τοῦ Paganino Doria εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀναφέρεται ἡ Κεφαλληνία (*Zufaronia*) κατὰ τὸ ἔτος 1352: Michel Balard, *À propos de la bataille du Bosphore. L'expédition génoise de Paganino Doria à Constantinople (1351-1352)*, *Travaux et Mémoires*, τόμ. 4 (1970), σελ. 467.

τῆς Κεφαλληνίας καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του, περὶ τὸ ἔτος 1375, τὸ κέντρον τοῦ βάρους ἔκλινεν ὀριστικῶς πρὸς τὸ ἀνώνυμον ὕψωμα τῆς Λιβαθοῦς, τὸ ὁποῖον ἀγνοεῖ τὸ Πρακτικὸν τοῦ 1264 καὶ ἡ Ἐπιτομή του. Οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Λεονάρδου, ὁ Κάρολος ὁ Α΄ (1373/1374-1429) καὶ ὁ Λεονάρδος ὁ Β΄ (περὶ τὸ 1375-1418/1419) ἤρχισαν τὴν σταδιοδρομίαν των ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς μητρὸς των Μαγδαληνῆς dei Buondelmonti Acciaiuoli Ὁ Κάρολος ἀνεδείχθη εἰς ἡγεμόνα μεγαλεπήβολον. Ἡ βασίλισσα τῆς Νεαπόλεως καὶ ἐπικυρίαρχος Ἰωάννα ἡ Α΄ εἶχεν ἐπικυρώσει εἰς τοὺς δύο ἀνγλίκους υἱοὺς τοῦ Λεονάρδου τοῦ Α΄ τὴν δεσποτείαν τῶν νήσων Λευκάδος, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου καὶ Ἰθάκης καὶ τῆς πόλεως Βονδίτζης. Ὁ Κάρολος ἐπεξέτεινε τὰς κτήσεις του εἰς τὸ Ἀνατολικόν, εἰς τὸ Ἀγγελόκαστρον, εἰς τὴν Γλαρέντζαν, εἰς τὰ Ἰωάννινα. Τῷ 1415 ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ὁ Β΄ ἀπένειμεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀξίαν τοῦ δεσπότη. Ὑπὸ τοὺς Τόκκους αἱ συνθήκαι τοῦ ἐλέγχου τῶν κλειστῶν ὑδάτων τοῦ Ἰονίου εἶχον μεταβληθῆ ἄρδην. Ἡ ὥρα τοῦ ἀφανοῦς ὑψώματος τῆς Λιβαθοῦς εἶχε φθάσει¹⁶.

R É S U M É

La mort de Robert Guiscard, le 17 juillet 1085, sur un promontoire isolé de Céphalonie, a attiré l'attention du monde sur cette île de la mer Ionienne. L'auteur, après avoir narré cet épisode capital de la guerre byzantino-normande, s'étend sur l'histoire médiévale de l'île qui est illustrée par un long document, en grec, promu par le comte palatin de Céphalonie, de Zante et d'Ithaque Richard Orsini le 12 juillet 1264. Il s'agit d'un «Praktikon» de l'évêché latin de Céphalonie où sont enrégistrées les possessions de l'Église, jadis possessions de l'évêché grec. L'auteur tire parti de cette unique matière pour éclaircir la géographie de l'île, la toponymie, l'anthroponymie, les modes d'exploitation, en général les conditions de la vie. L'original de ce document sur parchemin a été détruit lors des tremblements de terre en 1953, mais nous en avons entre les mains une photographie complète.

16. Ἡ δημοσίευσις τοῦ ἐμμέτρου Ἑλληνικοῦ «Χρονικοῦ τῶν Τόκκων» μετὰ τῶν ἐξαντλητικῶν σχολίων καὶ ἀναπτύξεων τοῦ ἐκδότου διαφωτίζουν τὴν περίοδον ταύτην τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι Λατινοκρατίας: Giuseppe Schirò, *Cronaca dei Tocco di Cefalonia di Anonimo*, Prolegomeni testo critico e traduzione, Corpus Fontium Historiae Byzantinae, τόμ. δέκατος, Ῥώμη, 1975.